

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF HUMANITIES AND INTERDISCIPLINARY STUDIES

(Peer-reviewed, Refereed, Indexed & Open Access Journal)

DOI : 03.2021-11278686

ISSN : 2582-8568

IMPACT FACTOR : 8.031 (SJIF 2025)

भारतीय शिक्षणातील गुणवत्ता सुधारणा: कोठारी आयोगाच्या शिफारसींचा विश्लेषणात्मक अभ्यास

(Quality Improvement in Indian Education: An Analytical Study of the Kothari
Commission Recommendations)

डॉ. विजेंद्र श्रीकृष्ण पुराणिक

सहायक प्राध्यापक,

आर. सी. पटेल शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,

शिरपूर, जि. धुळे (महाराष्ट्र, भारत)

DOI No. 03.2021-11278686

DOI Link :: <https://doi-ds.org/doi/10.2025-28219462/IRJHIS2510003>

सारांश :

भारतीय शिक्षण प्रणालीतील गुणवत्ता सुधारणा आणि तिच्या प्रगतीसाठी १९६४ मध्ये डॉ. डी. एस. कोठारी यांच्या अध्यक्षतेखाली स्थापन झालेल्या कोठारी आयोगाने महत्त्वपूर्ण शिफारसी केल्या होत्या. या आयोगाच्या शिफारसींनी भारतीय शिक्षण पद्धतीला एक सुसंगत आणि समग्र दिशा दिली, जी आजही लागू केली जात आहे. आयोगाने शालेय, महाविद्यालयीन शिक्षण, शिक्षक प्रशिक्षण, व्यावसायिक शिक्षण, आणि तंत्रज्ञानाच्या वापराबाबत ठोस मार्गदर्शन केले. संशोधनाचा उद्देश कोठारी आयोगाच्या शिफारसींचा विश्लेषणात्मक अभ्यास करणे होता. यामध्ये आशय विश्लेषण पद्धतीचा वापर करून आयोगाच्या अहवालातील शिफारसींचा सखोल अभ्यास करण्यात आला. प्रमुख शिफारसींमध्ये शालेय शिक्षणाची रचना, शिक्षक प्रशिक्षण, व्यावसायिक शिक्षणाचा समावेश, तसेच विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या वापरावर लक्ष केंद्रित केले आहे. शोधात आढळले की आयोगाच्या शिफारसींमुळे भारतीय शिक्षण प्रणालीतील प्रमुख समस्यांचा निराकरण झाला, परंतु काही समस्यांचे प्रभावी अंमलबजावणी आणि सामाजिकआर्थिक संदर्भात विविध अडचणींमुळे पूर्ण समाधान मिळालेले नाही. शिक्षकांच्या व्यावसायिक प्रशिक्षणाचा महत्त्व, प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेत देणे, आणि तंत्रज्ञानाचा वापर ही शिफारसी महत्त्वाची ठरली आहेत.

प्रास्ताविक :

भारताच्या भविष्यकालीन विकासासाठी एक ठोस आणि सुसंगत योजना तयार करण्याचे आव्हान नेहमीच आपल्या समाजासमोर उभे राहिले आहे. एक असे भारत घडवायचे आहे, जो विज्ञान, तंत्रज्ञान, नैतिक मूल्ये आणि आध्यात्मिक विचार यांच्या आधारे समृद्ध होईल. शांतीप्रिय तत्त्वज्ञान आणि आपल्या महान परंपरांचे जतन करत भारतीय समाजाला वैज्ञानिक दृष्टिकोन आणि तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीसह आधुनिकतेकडे नेणे आवश्यक आहे. या प्रक्रियेत शिक्षणाची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे, कारण शिक्षण हे समाजातील आवश्यक सामाजिक परिवर्तनाचे प्रमुख साधन आहे. कोठारी आयोगाच्या स्थापनेचा उद्देश भारतीय शिक्षण पद्धतीत सुधारणा करणे, त्यातील विविध स्तरांवर विकास साधणे आणि एक सुसंगत शैक्षणिक धोरण तयार करणे हा होता. १९६४ मध्ये डॉ. डी. एस. कोठारी यांच्या नेतृत्वाखाली स्थापन झालेल्या आयोगाने भारतीय शिक्षण प्रणालीच्या सर्वांगीन

विकासासाठी ठोस शिफारसी केल्या, ज्या आजही लागू केल्या जात आहेत. या शिफारसींमुळे शिक्षण क्षेत्रात सुधारणा करण्यात मदत झाली आहे आणि भारतीय समाजाच्या सर्वांगीण प्रगतीसाठी महत्त्वपूर्ण वाटा उचलला आहे. आयोगाच्या अहवालात शाळा व महाविद्यालयीय शिक्षणाच्या पद्धतीचा पुनरावलोकन करण्यात आला. यामध्ये प्राथमिक शिक्षणाच्या भाषेची निवड, शिक्षकांच्या व्यावसायिक प्रशिक्षणाचे महत्त्व, आणि तंत्रज्ञानाचा वापर या सर्व बाबींचा समावेश आहे. याशिवाय, शैक्षणिक पद्धतीला सर्वसमावेशक बनवण्याचा प्रयत्न करण्यात आला, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक एकात्मता, नैतिक आणि आध्यात्मिक मूल्ये आणि तंत्रज्ञानाबद्दलची जिज्ञासा निर्माण होईल. कोठारी आयोगाच्या शिफारसींमुळे शिक्षणाची रचना एकसमान केली गेली, आणि १०+२+३ पॅटर्न लागू करण्याची गरज पुढे आली. त्याचप्रमाणे, देशभरातील शिक्षण संस्थांना निवडीचे स्वातंत्र्य देण्यात आले ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना त्यांचे शैक्षणिक भविष्य अधिक सुसंगतपणे आकारता येऊ शकेल.

समस्या विधान :

भारतीय शिक्षण पद्धतीमध्ये गुणवत्ता सुधारणा ही एक सतत प्रगतीशील प्रक्रिया आहे. स्वातंत्र्यानंतर भारताच्या शिक्षण क्षेत्रातील सुधारणा आणि प्रगतीसाठी अनेक आयोग स्थापन करण्यात आले. त्यापैकी १९६४ मध्ये डॉ. डी. एस. कोठारी यांच्या अध्यक्षतेखाली स्थापन झालेल्या "कोठारी आयोग"ने शिक्षण क्षेत्रातील अनेक महत्त्वाच्या सुधारणांची शिफारस केली. या आयोगाच्या शिफारसींमुळे भारतीय शिक्षण प्रणालीला एक नवीन दिशा मिळाली, परंतु अनेक दशकांनंतर देखील शिक्षणाची गुणवत्ता आणि प्रणालीतील काही प्रमुख समस्या कायम आहेत. कोठारी आयोगाने शिफारस केलेल्या शालेय शिक्षणाच्या पद्धती, शिक्षकांच्या प्रशिक्षणाची गुणवत्ता, व्यावसायिक शिक्षणाचे महत्त्व, तंत्रज्ञानाचा समावेश आणि प्राथमिक शिक्षणामध्ये सुधारणा यावर भर दिला. मात्र, आयोगाच्या शिफारसींचे पूर्णपणे अंमलबजावणी होणे, विविध राज्यांच्या भिन्न संदर्भात त्या शिफारसींचे प्रभावी व समर्पक रितीने कार्यान्वयन आणि सामाजिक-आर्थिक संदर्भातील विविध अडचणी यामुळे गुणवत्ता सुधारणा संदर्भात काही महत्त्वपूर्ण समस्या उभ्या राहिल्या आहेत.

उद्दिष्ट :

भारतीय शिक्षणातील गुणवत्ता सुधारणा: कोठारी आयोगाच्या शिफारसींचा विश्लेषणात्मक अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती :

प्रस्तुत संशोधनात आशय विश्लेषण(Content Analysis) पद्धतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. या पद्धतीत, कोठारी आयोगाशी संबंधित विविध स्रोतांचा सखोल अभ्यास करण्यात आलेला आहे. ज्यात आयोगाच्या अहवालासोबतच संबंधित शोध निबंध, संशोधन अहवाल, विविध पुस्तकांमधील लेख, तसेच वर्तमान पत्रांतील लेखांचा समावेश आहे. या सर्व स्रोतांतील आशयाचे विश्लेषण करून, शिक्षण पद्धतीतील सुधारणा, शिफारसींचा सामाजिक आणि सांस्कृतिक संदर्भ, तसेच त्या शिफारसींच्या प्रभावाचा अभ्यास करण्यात आला आहे. आशय विश्लेषणाच्या या पद्धतीद्वारे, कोठारी आयोगाच्या शिफारसींचे महत्त्व, त्यांची अंमलबजावणी आणि त्यांचे भविष्यातील संभाव्य परिणाम यांचा सखोल तपास केला गेला आहे.

गृहीतक :

१. आयोगाच्या शिफारसींनी आजच्या भारतीय शिक्षण प्रणालीला आकार दिला आहे आणि त्यांचा प्रभाव आजही दिसून येतो.
२. शिक्षणाद्वारे देशातील सामाजिक, नैतिक आणि आर्थिक विकास साधता येईल.
३. तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे शिक्षण प्रणालीला अधिक कार्यक्षम आणि सक्षम बनवता येईल
४. गुणवत्तापूर्ण शिक्षणासाठी शिक्षकांच्या व्यावसायिक तयारीचा मेळा हातभार आहे.
५. व्यावसायिक शिक्षणाला महत्त्व देणे, विशेषतः माध्यमिक आणि उच्च शिक्षणात, विद्यार्थ्यांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देईल.

कोठारी आयोग : एक विश्लेषण -

भारताच्या भविष्यकालीन विकासासाठी एक स्पष्ट व ठोस योजना तयार करण्यात आली आहे. हे भविष्य वैज्ञानिक व नैतिक मूल्यांच्या आधारे समृद्ध होईल विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या सखोल अभ्यासामुळे मानवाच्या चौकस व स्वातंत्र्य बुद्धीला चालना मिळते. भारताने आपली उज्वल परंपरा आणि शांतीप्रिय तत्त्वज्ञान नेहमीच जपले आहे म्हणूनच, भारतीय समाजाची विकासप्रवृत्ती विज्ञान व अध्यात्मिक विचारांना समृद्ध करण्यावर आधारित असावी, जे मानवाच्या सर्वांगीण प्रगतीसाठी अत्यंत महत्त्वपूर्ण आहे. भारताच्या महान परंपरांवर आधारित असा एक समाज तयार करणे जे राष्ट्रीय व सामाजिक ऐक्य आणि धर्मनिरपेक्षतेचे आदर्श जपणारा असेल, हाच भारताच्या भविष्यातील उद्देश असावा. शिक्षण हेच समाजात आवश्यक असलेल्या सामाजिक परिवर्तनाचे एक महत्त्वाचे साधन आहे. सध्याच्या शिक्षण पद्धतीला बदलून एक नवीन राष्ट्रीय शिक्षण पद्धतीची गरज आहे. यासाठी एक शैक्षणिक क्रांती आवश्यक आहे. ही शास्त्र व तंत्रज्ञानाच्या सखोल व व्यापक अभ्यासावर आधारित असावी, आणि ती शिक्षणाच्या उत्पादनक्षमतेशी संबंधित असावी या पद्धतीचा उद्देश सामाजिक एकात्मतेला बळकटी देणे आणि लोकशाहीच्या तत्त्वांवर आधारित समाज निर्माण करणे असावा. कोठारी आयोगाच्या स्थापनेचे मुख्य उद्दिष्ट भारतातील शिक्षण प्रणालीतील सुधारणा करणे आणि त्यास राष्ट्रीय विकासासाठी सुसंगत बनवणे हे होते. आयोगाच्या उद्दिष्टांतून काही मुख्य गोष्टी पुढे येतात: शिक्षणाद्वारे सामाजिक एकात्मता, नैतिक व आध्यात्मिक मूल्यांचा विकास आणि देशाच्या उत्पादन व विकासाच्या वाढीसाठी मदत करणे. माध्यमिक शिक्षणात व्यावसायिक शिक्षणाला महत्त्व देणे, आणि उच्च शिक्षणात कृषी व तांत्रिक शिक्षणावर भर देणे. सुजाण नागरिक तयार करणे आणि शिक्षणाद्वारे लोकशाहीच्या तत्त्वांचा प्रचार शिक्षकांना योग्य प्रशिक्षण देणे आणि तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून शिक्षणाची गुणवत्ता सुधारणे. आयोगाने शालेय शिक्षणाच्या विविध स्तरांवर व महाविद्यालयीय शिक्षणावर सखोल अभ्यास केला आणि प्रत्येक स्तरासाठी ठोस शिफारसी दिल्या. प्राथमिक शिक्षणाच्या भाषेची निवड (मातृभाषा), शाळेतील अभ्यासक्रमाची पद्धत, आणि शिक्षकांच्या व्यावसायिक तयारीवर लक्ष केंद्रित केले. शिक्षण क्षेत्रात आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करणे आणि विद्यार्थ्यांना भविष्याच्या तंत्रज्ञानाशी जुळवून घेण्यासाठी तयार करणे कोठारी आयोगाच्या शिफारशींचा मुख्य स्रोत म्हणजे त्याच वेळच्या भारतीय समाजातील शिक्षणाच्या स्थितीचे विश्लेषण आणि राष्ट्रीय

आवश्यकता. आयोगाने त्या काळातील शिक्षण पद्धतीचे परीक्षण करून, देशाच्या सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक बदल आणि सुधारणांची शिफारस केली या सर्व शिफारसीतून मुख्यतः दोन गोष्टी लक्षात घेतल्या जातात सामाजिक आणि सांस्कृतिक संदर्भ भारतीय समाजातील विविधतेला आणि त्याच्या सांस्कृतिक परंपरेला समर्पक असलेली शैक्षणिक पद्धती तयार करणे. आंतरराष्ट्रीय दृष्टिकोन: वैश्विक तंत्रज्ञानाच्या आणि विज्ञानाच्या प्रगतीशी जुळवून घेण्यासाठी भारताला सक्षम बनवणे तुम्हाला अजून काही विशिष्ट बाबींबद्दल अधिक माहिती हवी का? डॉ. डी. एस. कोठारी यांच्या अध्यक्षतेखाली १९६४ मध्ये स्थापित "कोठारी आयोग"ने भारतीय शिक्षण पद्धतीच्या सुधारणा करण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका निभावली त्याच्या शिफारशींमुळे भारतीय शिक्षण प्रणालीतील अनेक पैलूंमध्ये सुधारणा झाली आणि आजही या शिफारशींवर आधारित अनेक धोरणे लागू केली जात आहेत यामुळे भारतीय शिक्षण प्रणाली अधिक सक्षम व आधुनिक बनली आहे.

आयोगाची स्थापना :

स्वातंत्र्याच्या पश्चात, भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेतील सुधारणा करण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावणारे आयोग स्थापले गेले. १९४८ मध्ये "माध्यमिक शिक्षण आयोग" स्थापन करण्यात आला, आणि १९६४ मध्ये डॉ. डी. एस. कोठारी यांच्या अध्यक्षतेखाली एक नवा आयोग स्थापन केला गेला. याला "कोठारी आयोग" म्हणून ओळखले जाते या आयोगाचे उद्दिष्ट भारतीय शिक्षण पद्धतीत सुधारणा करणे, शिक्षणाच्या सर्व स्तरांमध्ये विकास साधणे आणि सरकारला शैक्षणिक धोरणासंदर्भात सल्ला देणे होते.

आयोगाची रचना :

कोठारी आयोगाचा अहवाल तीन भागांमध्ये विभागला गेला:

1. पहिला भाग: एक ते सहा प्रकरणे - या भागात शैक्षणिक पुनर्रचनेची सामान्य तत्त्वे मांडली गेली आहेत
2. दूसरा भाग सात ते सतरावा प्रकरणे - शिक्षणाच्या विविध स्तरांचा व विभागांचा विकास यावर सखोल चर्चा केली आहे.
3. तिसरा भाग: दोन प्रकरणे - अंमलबजावणीतील समस्या आणि त्या संबंधी उपाय

शिफारशी :

1. शिक्षण आणि राष्ट्रीय उद्दिष्टे: शिक्षणाद्वारे उत्पादनवृद्धी, सामाजिक व राष्ट्रीय एकात्मतेचा विकास, तसेच सामाजिक, नैतिक आणि आध्यात्मिक मूल्यांचा विकास करणे हे देशाच्या प्रगतीसाठी महत्त्वाचे आहे.
2. व्यावसायिक शिक्षणावर अधिक भर: माध्यमिक शिक्षणात व्यावसायिक शिक्षणाला अधिक महत्त्व दिले पाहिजे. तसेच, उच्च शिक्षणात कृषी आणि तांत्रिक शिक्षणावर भर दिला पाहिजे, जेणेकरून विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणानंतर रोजगार मिळवता येईल.
3. शिक्षणाचे आधुनिकीकरण: भारताला आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून प्रगती साधायची आहे शिक्षणात तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे विद्यार्थी अधिक सक्षम होतील आणि ते उच्च प्रगतीकडे वाटचाल करू शकतील.
4. लोकशाहीचे संगोपन: लोकशाहीची यशस्विता सुजाण नागरिकांवर अवलंबून असते कर्तव्यपरायण नागरिक

घडवण्यासाठी शिक्षणाने मदत केली पाहिजे. तसेच, १४ वर्षांपर्यंत विद्यार्थ्यांना मोफत शिक्षण मिळणे आवश्यक आहे.

5. शिक्षण प्रशिक्षणाचा प्रभावी कार्यक्रम: शिक्षकांच्या व्यावसायिक तयारीला महत्त्व देणे, अभ्यासक्रमात सुधारणा करणे, तसेच गुणात्मक शिक्षणाची पद्धत वाढवणे आवश्यक आहे.
6. विज्ञान शिक्षण: वैज्ञानिक प्रयोग, शास्त्रज्ञांचे मार्गदर्शन, तसेच औद्योगिक आवश्यकता पूर्ण करणाऱ्या शैक्षणिक कार्यक्रमांची सुरुवात करणे यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये वैज्ञानिक जिज्ञासा आणि आकर्षण निर्माण होईल.
7. मार्गदर्शन व समुपदेशन: विद्यार्थ्यांना त्यांचे भविष्य निर्धारण करण्यासाठी योग्य मार्गदर्शन मिळणे आवश्यक आहे. प्रत्येक विद्यार्थ्याला त्याच्या आवडी आणि क्षमता ओळखून मार्गदर्शन दिले पाहिजे.
8. सामान्य अभ्यासक्रमातून विज्ञान व गणित शिकवणे: देशातील मुलांना विज्ञान आणि गणित शिकवणे आवश्यक आहे जेणेकरून ते भविष्यकालीन तंत्रज्ञानाशी जुळवून घेऊ शकतील.
9. व्यावसायिक शिक्षणाचा वाचनाचे प्रमाण वाढवणे: माध्यमिक शिक्षणाच्या २५% शाळांना व्यावसायिक शिक्षणाच्या शाळांमध्ये रूपांतर करणे आवश्यक आहे.
10. प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेत: प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेत देणे, तसेच माध्यमिक शिक्षण स्थानिक भाषेत दिले जावे.
11. १०+२+३ पॅटर्न लागू करणे: देशातील शिक्षण व्यवस्था १०+२+३ पॅटर्नवर आधारित करणे आवश्यक आहे.
12. वर्षाच्या वयातील मुलांना शाळेत प्रवेश: ६ वर्षाच्या मुलांना शाळेत पहिल्या इयत्तेत प्रवेश द्यावा.
13. समान अभ्यासक्रम असावा: प्राथमिक शिक्षणाचा अभ्यासक्रम संपूर्ण देशासाठी एकसमान असावा.
14. विविध क्षेत्रांसाठी व्यावसायिक अभ्यासक्रम: व्यावसायिक वर्गाच्या अभ्यासक्रमाचे रूप रूपांतर स्थानिक गरजांवर आधारित असावे.
15. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण: शिक्षण हा राष्ट्रीय महत्वाचा विषय असून, त्याचे राष्ट्रीय धोरण जाहीर करणे आवश्यक आहे.
16. केंद्रीय शिक्षण मंत्रालय: केंद्र सरकारने 'राष्ट्रीय शिक्षण कायदा' तयार करण्याची सूचना करावी.
17. शिक्षण सचिवांची नियुक्ती: शिक्षण सल्लागार आणि सचिव पदांसाठी पात्र व्यक्तींची निवड करणे आवश्यक आहे.

शिक्षणाची रचना संदर्भात आयोगाने काही महत्त्वपूर्ण शिफारसी दिल्याः

1. शाळापूर्व शिक्षण (अफिले ते तिसरी), निम्न प्राथमिक शिक्षण (चौथी ते पाचवी), उच्च प्राथमिक शिक्षण (सहावी ते आठवी), माध्यमिक शिक्षण (नववी ते दहावी) आणि तीन वर्षांचे पदवी शिक्षण (१०+२+३ पॅटर्न).
2. ६ वर्षांच्या वयाच्या विद्यार्थ्यांना शाळेत प्रवेश देणे.
3. दहावीची शालान्त परीक्षा पहिली सार्वजनिक परीक्षा असावी.
4. शाळेतील अध्यापनाचे दिवस २३४ आणि महाविद्यालयांचे २१६ दिवस असावेत.
5. केंद्र व राज्यस्तरावर स्वतंत्र अभ्यासक्रम आणि पाठ्यपुस्तके असावीत आणि शिक्षण संस्थांना निवडीचे स्वातंत्र्य असावे.

थोडक्यात,

शिक्षणाच्या माध्यमातून देशात उत्पादनवृद्धी सामाजिक आणि राष्ट्रीय एकात्मतेचा विकास साधणे, तसेच नैतिक व आध्यात्मिक मूल्यांचा विकास करणे आवश्यक आहे यामुळे विद्यार्थ्यांना समाजासाठी कर्तव्यपरायण नागरिक बनवता येतील. माध्यमिक शिक्षणात व्यावसायिक शिक्षणाचा समावेश वाढवणे, तसेच उच्च शिक्षणात कृषी आणि तंत्रज्ञानावर अधिक लक्ष देणे आवश्यक आहे. यामुळे विद्यार्थ्यांना रोजगाराच्या संधींमध्ये वाढ होईल आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर शिक्षणामध्ये केला पाहिजे ज्यामुळे विद्यार्थी अधिक सक्षम होतील आणि भविष्याच्या तंत्रज्ञानाशी जुळवून घेऊ शकतील शिक्षणाद्वारे सुजाण नागरिक घडवण्यासाठी मदत केली पाहिजे. १४ वर्षांपर्यंत विद्यार्थ्यांना मोफत शिक्षण मिळवून, लोकशाहीचे मूल्य समजावून दिले पाहिजे शिक्षकांच्या व्यावसायिक तयारीला महत्त्व देणे, गुणात्मक शिक्षणाची पद्धत वाढवणे, आणि अभ्यासक्रमामध्ये सुधारणा करणे आवश्यक आहे. वैज्ञानिक जिज्ञासा वाढवण्यासाठी शास्त्रज्ञांचे मार्गदर्शन, वैज्ञानिक प्रयोग, आणि औद्योगिक गरजा ओळखून शैक्षणिक कार्यक्रम तयार करणे आवश्यक आहे. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडी आणि क्षमता ओळखून योग्य मार्गदर्शन मिळणे आवश्यक आहे, जेणेकरून त्यांना भविष्यात योग्य निर्णय घेता येतील. प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेत देणे, तसेच माध्यमिक शिक्षण स्थानिक भाषेत देणे, विद्यार्थ्यांच्या शालेय अनुभवाची गुणवत्ता सुधारू शकते. माध्यमिक शिक्षणाच्या २५% शाळांना व्यावसायिक शिक्षणाच्या शाळांमध्ये रूपांतर करणे, हे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या कारकीर्दीच्या दिशेने मार्गदर्शन देईल. शाळेच्या आणि महाविद्यालयाच्या अभ्यासक्रमाची रचना १०+२+३ पॅटर्नवर आधारित करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून शिक्षण अधिक सुसंगत व प्रभावी होईल. शिक्षणावर राष्ट्रीय धोरण तयार करणे महत्त्वाचे आहे, ज्यामुळे संपूर्ण देशात एकसमान शिक्षण पद्धती लागू केली जाईल. या शिफारसींमध्ये शिक्षक, विद्यार्थी आणि तंत्रज्ञानाच्या विकासावर लक्ष देण्याचे महत्त्व सांगितले आहे तसेच, शालेय पद्धतीमध्ये सुधारणा आणि व्यावसायिक शिक्षणाला महत्त्व देणे आवश्यक आहे. कोठारी आयोगाच्या शिफारसींनी भारतीय शिक्षण व्यवस्थेला एक मजबूत पायाभरणी दिली आहे आणि त्याचे परिणाम आजही शिक्षण क्षेत्रात दिसून येतात. आयोगाच्या शिफारसींच्या कार्यान्वयनामुळे शिक्षण प्रणालीत सुधारणा आणि आधुनिकता आली आहे.

निष्कर्ष :

१. शिक्षणाच्या माध्यमातून सामाजिक ऐक्य, नैतिक मूल्यांचा प्रसार आणि राष्ट्रीय एकात्मता साधता येते यामुळे देशाच्या प्रगतीला गती मिळाली आहे.
२. भारतीय शिक्षण प्रणालीला प्रगत तंत्रज्ञानाच्या वापरासाठी तत्पर बनवणे आवश्यक आहे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना जागतिक स्तरावर स्पर्धात्मक बनवता येईल. गुणवत्तापूर्ण शिक्षणासाठी शिक्षकांच्या प्रशिक्षणावर विशेष लक्ष देणे आवश्यक आहे शिक्षकांचे व्यावसायिक विकास आणि क्षमता वाढवणे ही गुणवत्ता सुनिश्चित करण्यासाठी अत्यंत महत्त्वपूर्ण आहे.
३. व्यावसायिक शिक्षणाची अधिक महत्त्व देणे आवश्यक आहे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणानंतर रोजगार मिळवण्यास मदत होईल आणि ते स्वतःच्या जीवनाची आर्थिक सुरक्षा सुनिश्चित करू शकतील.

संदर्भग्रंथसूची :

1. Barman, S. (2015). Policies and recommendations of women education in the context of modern Indian history. International Journal of Applied Research, 1(9), 786-788.

2. Chaudhary, S. Indian Education Commission (1964-66). Arya Book Publications, 112.
3. DESAI, D. (1972). The Kothari Commission made specific recommendation in this regard. The. Education & Psychology Review, 12, 45.
4. <https://cdn1.byjus.com/wp-content/uploads/2020/08/Kothari-Commission-.pdf>
5. <https://thanavathi.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/04/recommendations-of-kothari-commission-compatibility-mode.pdf>
6. Kattackal, J. A. (1976). A Comparative Analysis of Two Contemporary Educational Documents: Parent Commission Report (Quebec) and Kothari Commission Report (India).
7. Umapathy, A., Rajan, P., Paranthaman, G., & Elangovan, M. (2021). A Relook on the Annals of Higher Education and Its Evolution with Special Reference to Kothari Commission and Its Recommendations. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(10).

